

TAPASZTALAT ÉS KÉPZELŐERŐ

LÁNCZI András: *Arisztokratikus köztársaság.*

Kommentár Alapítvány, Budapest, 2026. 218 oldal, 2990 Ft

Évtizedekkel ezelőtt Richard Rorty, az ismert amerikai filozófus felvetette a kérdést, hogy a demokráciának vagy a filozófiának van-e elsőbbsége? A kérdésre adott válaszában a demokráciát állította középpontba, a filozófiát pedig másodlagos szereplőként jellemezte.

Azért jutott erre a következtetésre, mert szerinte a demokrácia megvan filozófia nélkül is, azaz nem kíván filozófiai megalapozást. Ugyanis a demokrácia nem valamely filozófiából levezetett rend, hanem a pluralizmus és a tolerancia gyakorlata, annak a tapasztalatnak a megszokása, hogy különböző világképű emberek képesek együtt élni. A demokráciához viszonyítva Rorty a filozófiát csupán mint a dialógusokat gazdagító kulturális eszközt, intellektuális díszítőelemet láttatta. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolható Lánczi András legújabb tanulmánykötete, amely a *Kommentárban* 2014 és 2026 között megjelent tanulmányai-
ból ad válogatást. Témája –

Lánczi Andrástól nem szokatlan módon – a filozófia és a politika, illetve a filozófia és a tudomány viszonya.

Az egyik tanulmányt kifejezetten a demokrácia és a filozófia viszonya vizsgálatának szentelte. A szerző elfogadja azt a tézist, hogy a demokrácia nem igényel filozófiai megalapozást, mondván „a demokráciának nincs metafizikája, nincsenek végső kérdései, csak praktikus megoldásai”, ám ebből – Rortytól eltérően – nem arra következtet, hogy a filozófia valamiféle alárendelt tudásféle lenne. Nem is következtethet erre, mégpedig azért nem, mert szerinte a filozófia miben-

létét nem a demokráciához való viszonya határozza meg, hanem az, amit a fogalma is jelez: a bölcsesség szeretete, az igazság keresése. Ahogy a demokrácia nem szorul sem a megalapozásában, sem az igazolásában a filozófiára, úgy fordítva: a filozófia sem szo-

rul arra, hogy a demokrácia szentesítse. Lánczi András azért tud a demokrácia-filozófia viszonyról összetettebb képet adni Rortynál, mert nemcsak a politika felől, hanem a filozófia felől is szemügyre veszi ezek kettősségét. A filozófia felől nézve ebben a kettősségben inkább a feszültséget láthatjuk, s kevésbé a harmonikus illeszkedést. A demokrácia és a filozófia között azért van feszültség, mert a demokráciát átható egyenlőségelv, mely szerint minden vélemény egyaránt megfogalmazódhat, relativizálja az igazságkeresést. A demokrácia előnyben részesíti a részt, a partikularitást, az idegenességet, míg a filozófia az egész megragadására

törekszik. Egy demokráciában a döntéseket kompromisszumok kényszere alatt s nem az igazság nyomása alatt hozzák. Az eltérő vélemények iránti tolerancia hangsúlyozása elfedi a tudás és a vélemény közti különbözőségeket.

Ebben a helyzetben az élet értelmének keresése a magánügyek körébe tartozik, míg a görög gondolkodásban (Platón, Arisztotelész) ez a köz számára, azaz a politika számára volt fontos. Az látható, hogy a demokrácia számára a modernség előtti filozófiai hagyomány érdektelenné vált. A modern demokrácia nem

LÁNCZI ANDRÁS
ARISZTOKRATIKUS
KÖZTÁRSASÁG

a legjobbak uralmát keresi, hanem a törvény uralmára, a jogállamra hagyatkozik. Ebben a keretben a politikus csak egy mechanizmus adminisztrátora. A személytelenség uralma a döntéshozók felcserélhetőségét jelenti. De mi van, ha új problémák, kérdések merülnek fel, ha válság van? Amikor nem tűnik kielégítőnek, hogy bárki ugyanúgy döntene, sőt! Csak az elmúlt évszázad tapasztalata is azt mutatja, hogy országok sorsában meghatározó volt, hogy éppen milyen személyiség volt a döntéshozó. Úgy tűnik, a személyiség nem iktatható ki a demokrácia és joguralom mechanizmusából sem. Ettől a feszültségtől – szerencsére – nem tudja megóvni magát a modern politika.

A filozófiának a demokráciától vagy általánosabban: a politikától való különbözése ugyanakkor csak egy lehetőség a filozófia világában, ettől eltérően is alakulhat filozófiai törekvések sorsa. Néhány szellemi áramlat története azt mutatja, hogy a filozófia ideológiává is válhat. De mindig marad olyan filozófiai törekvés, mely nem a politikai hatóképességet állítja előtérbe, hanem folytonosan felteszi a kérdést, hogy a politikai tudás és cselekvés valóságalapjához miként viszonyulhat a bölcsességben feltárló képzelőerő? Lánczi következtetése egyértelmű: „A »konzervativizmus« nem politikai doktrína, hanem a létezés legelső aktusának kitett emberi gondolkodásmód.”

Ennek a kívül-létnek van egy másik vonatkozása is, amiről szintén olvashatunk Lánczi András könyvében. Ez a filozófia–tudomány viszonylat. Az ismeretszerzés e két módja abban megegyezik, hogy a tudás és a vélemény között határozott különbséget tesznek. Ebből is fakad, hogy a filozófiáknak van olyan változata, mely tudományként tekint önmagára. Ám ez nem fogja át a filozófiák teljes körét. Az alapvető különbség abban áll, hangsúlyozza Lánczi, hogy a tudomány a tudásnak csak az ismeretelméleti aspektusára figyel, míg a filozófia a morálisra is. A tudomány területén a kérdés választ kíván, míg a filozófiában a válasz csak egy következő kérdéshez vezető köztes lépés. A szembe kerülés a modern korban, a felvilágosodás óta figyelhető meg, innentől a tudomány diadalútja látható, illetve a filozófia háttérbe szorulása. Miként a könyvben olvasható, „a mai tudomány már nem filozofikus, a filozófia pedig nem tudományos”.

A filozófus számára folytonosan fennáll a kérdés: mi tekinthető tudásnak, hol vannak tudásunk korlátai? A válaszkérésben a filozófusok más gondolkodók elképzeléseihez kapcsolódnak, hol azt támogatva, hol azt kritizálva. Ez is mutatja, hogy a filozófia dialogikus. Mégpedig azért, mert az igazság keresése összetett folyamat, amiben többeknek kell együttműködni. A bölcsesség szeretete nem azonos a tudomány szeretetével, de a mindenkorai valóság szeretetével sem. Ez nem a valóság tagadását jelenti, hanem azt, hogy nem elégedhet meg csupán a valóság számbavételével. Egy tudományos gondolatmenettel kapcsolatban érvényes követelmény a koherencia, az ellentétek felszámolása. A filozófiában viszont az ellentéteket nem kell feltétle-

nül egy felsőbb fogalomban feloldani. Tudni kell együtt élni azzal, hogy tudásunkban a paradoxonok is helyet követelnek.

Lánczi András 2002-ben publikálta a *Konzervatív kiáltvány* című könyvét, melyben az akkori magyar helyzetre reflektálva elmélkedett a konzervatív gondolkodás mibenlétéről. Könyvének központi tétele a „konzervatív paradoxon” volt. Röviden az a helyzet, amikor a hagyomány felélesztésében vagy csak életben tartásában elkötelezett konzervatív számára az időrendben hozzá legközelebb eső hagyomány éppen a kommunizmus volt. Az a kommunizmus, ami mindent, ami a múlthoz kötődik, „végképp eltörölni” akart. Ugyanakkor a konzervatív éppen hogy meghaladni kívánta a kommunizmust. A paradoxonból fakadó nehézségek tagadhatatlanok. A most megjelent tanulmánykötetben is olvasható egy írás, mely szintén a konzervatív attitűd, látásmód néhány jellemzőjét fogalmazza meg. Mit tudhatunk meg erről? A konzervatív gondolkodásmód lázadás a teljességről való lemondás ellen, azaz helyre akarja állítani a kapcsolatot a bölcsélet örökségével. A konzervatív a bölcsességet szélesebben (teljesebben) érti, nem azonosítja a racionális tudással, hanem a vallásban, a művészetben, a mindennapi életben használt józan észben is felfedezi. Nem mindenki tartja szükségesnek, hogy önmagát konzervatívnak nevezze – ha konzervatív is. Ugyanakkor nem konzervatívok is használják e megjelölést – másokra. Egy társadalomtudós inkább leíró módban, míg a politikai ellenfelek megbélyegző címként. A konzervatív látásmód elutasítja a pótlékokat. Így például elutasítja, hogy a vallás helyét a politikai vallás (az utópia igézete) vegye át, vagy a filozófia helyett kizárólag a tudomány legyen az egyetlen elismert tudásforma. A konzervatív gondolkodók, így Lánczi is, e beállítódás fontos jellemzőjeként hangsúlyozzák, hogy a kiindulópont az élet biztonsága. A valóság érdekli őket, a valóságot akarják megragadni, az eszmékkel szemben gyanakvóak. A hagyományt, s benne a vallást, még ha nem vallásos is, komolyan veszi. Attól, hogy valami múltbéli, nem feltétlenül tartja jónak, de attól, hogy valami újdonság, szintén nem feltétlenül helyesli.

Ide kapcsolódik, hogy a modern világ közvélekedésében állandóan a jogokról és az értékekről olvashatunk. Mindkettő a racionalitásba vetett meggyőződésből fakad. A jogok az egyént védik a közösségektől, s közben a mások iránti felelősség elhalványul. Az értékek az aduk az életünkben, persze csak akkor, ha megállapodások vannak mögöttük. Ésszerű megállapodások és nem szokások, hagyományok. Jogok és értékek: az egyén erejét növelik, a közösség erejét csökkentik. **Lánczi András tanulmánykötete hitvallás a filozófia kiküszöbölhetetlenségéről.** Sokan és sokszor próbálták eltemetni, de még mindig itt van velünk. A világra nyitott, érdeklődő ember jól tudja azt, ami a hátsó borítóra van írva: „Az első kérdés filozófiai, nem politikai.”

KARÁCSONY ANDRÁS